

СТАНДАРТИЗАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Процеси реформування охорони здоров'я в Україні, необхідність впровадження передового досвіду вітчизняної та закордонної науки в практику медичної діяльності визначають потребу у підвищенні якості медичної освіти. З огляду на специфіку організації системи медичної освіти, її високу фінансову, матеріально-технічну місткість, справа удосконалення медичної освіти виступає одним з пріоритетів діяльності саме державних органів. З теорії управління відомо, що ефективна реалізація управлінського впливу на певний об'єкт вимагає вибору адекватних цілям та ситуації методів управління [1]. Одним з таких методів, реалізація якого відповідно до Концепції розвитку вищої медичної освіти в Україні спрямована на приведення вищої медичної освіти, її структури, змісту, термінів підготовки, у відповідність до міжнародних освітніх стандартів з урахуванням потреб охорони здоров'я країни; розширення співпраці вищих навчальних закладів з науковими установами Академії медичних наук України та розвиток міжнародного співробітництва; удосконалення системи безперервного професійного розвитку фахівців, виступає стандартизація медичної освіти [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Увага до проблеми стандартизації освіти в різних її аспектах (педагогічному, організаційно-управлінському, правовому) у вітчизняній науковій традиції постійно зростає. Окремі питання механізму розробки та впровадження освітніх стандартів розглянуто в дослідженнях Пасінович І., Байденка В., Беспалька В., Валицької А., Даниленка В., Мележика В. та ін. міжнародний досвід реалізації стандартів оцінювання знань студентів проаналізовано Недужим М., Павловим М. Спеціальні дослідження в сфері стандартизації медичної освіти проведено Білинською М.

Разом з тим, специфіка медичної освіти, в якій перелік кваліфікацій і зміст навчання фахівців характеризуються значним ступенем інертності, а реалізація ступеневості підготовки і професійного розвитку стикається з необхідністю поєднання нагромадженого досвіду і міжнародної практики, визначає необхідність більш прискіпливої уваги до питання об'єктів, суб'єктів та змісту процесів стандартизації, а з урахуванням традиційно високої ролі держави – проблема стандартизації вищої освіти перетворюється на проблему державноуправлінського характеру.

Метою статті виступає виявлення напрямів розвитку державного управління медичною освітою в Україні в контексті обґрунтування функцій, об'єктів та суб'єктів стандартизації в цій сфері.

Вклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» стандартизація являє собою діяльність, що полягає у встановленні положень для загального і багаторазового застосування щодо наявних чи можливих завдань з метою досягнення оптимального ступеня впорядкування у певній сфері, результатом якої є підвищення ступеня відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, усуненню бар'єрів у торгівлі і сприянню науково-технічному співробітництву; відпо-

БАСІЙ

Раїса Василівна,
кандидат медичних
наук, професор,
професор кафедри
анатомії людини
Донецького
національного
медичного
університету
ім. М. Горького,
м. Донецьк.

Анотація: у статті проаналізовано сутність, суб'єкти та об'єкти стандартизації вищої медичної освіти як проблеми державного управління в Україні, визначені основні недоліки механізму стандартизації вищої медичної освіти..

Ключові слова:
медична освіта,
державне управління,
стандартизація..

УДК 351.773

відно стандарт – це документ, розроблений на основі консенсусу та затверджений уповноваженим органом, що встановлює призначені для загального і багаторазового використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим; стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги [3].

Білінська М., аналізуючи стандартизацію в галузі медичної освіти, не наводить прямого визначення, але вказує, що вона є своєрідним відображенням об'єктивних законів еволюції освітніх технологій, включаючи засоби та інструменти діагностики рівня знань, і наполягає на твердженні, що повна формалізація критеріїв якості та технологічного процесу вищої медичної освіти неможлива і що галузева стандартизація – це шлях до індивідуалізації освіти, а не до уніфікації [4].

Викладений даним автором підхід, зокрема, твердження про недоцільність уніфікації, на нашу думку, суперечать сутності стандартизації, тому дане питання варто розглянути докладніше.

Як зазначає Дятлова В., метою стандартизації виступає досягнення оптимального ступеня упорядкованості в тій або іншій сфері діяльності шляхом широкого та багаторазового використання встановлених положень, вимог та норм для розв'язання реальних, планованих або потенціальних задач [5]. Нею ж проведено класифікацію функцій стандартизації: соціальна (забезпечення певного рівня якості життя, гарантія єдності в проведенні державної та регіональної політики в сфері охорони життя, здоров'я громадян та навколишнього середовища); комунікативна (забезпечення єдності розуміння стандартів всередині країни та їх погодження з міжнародно визначеними нормами та правилами, розвиток співробітництва; розповсюдження інформації про новітні зразки знань, техніки, матеріалів, методах вимірювання); упорядкування (подолання нерозумної множинності об'єктів та вимог); ресурсозбереження (встановлення обґрунтованих обмежень на витрати певних ресурсів, економія за рахунок підвищення продуктивності виконання однакових процесів), нормотворення та правозастосування (узаконення вимог до об'єктів стандартизації в формі обов'язкового стандарту та його загального застосування в результаті надання йому юридичної сили) [6].

Специфіка функції стандартизації медичної освіти відображена в табл. 1. Виходячи з їхнього змісту, стандартизацію в сфері медичної освіти слід трактувати як діяльність щодо встановлення вимог, норм та правил надання і отримання медичної освіти в частині змісту, процедур, організації, матеріально-технічного та кадрового забезпечення, оцінювання якості та ін.

У зв'язку з цим визначенням доцільно конкретизувати перелік суб'єктів стандартизації (організацій, установ, органів державної влади, які розробляють, затверджують, контролюють виконання стандартів, підтверджують відповідність діяльності медичних закладів освіти цим стандартам) та об'єктів стандартизації – процесів або послуг, щодо яких розробляються вимоги, норми або правила.

На слушну думку Белінської М., основною структурою, зацікавленою у якісній медичній освіті, і виходячи з цього – у здоровому працездатному населенні, виступає держава. Саме її політика щодо реформування вищої медичної освіти є визначальною у створенні структурних механізмів, здатних забезпечити належну якість освіти, складовою якої є галузеві стандарти. Політика держави у сфері стандартизації вищої медичної освіти забезпечується, зокрема, механізмами державного управління цією сферою. При визначенні зазначених механізмів державного управління нею пропонується застосовувати концептуальний підхід й більш конкретний підхід, тобто виділяти вузькі і більш широкі напрями діяльності держави у сфері стандартизації медичної освіти.

Функції стандартизації медичної освіти

Функція	Зміст
нормотворення та правозастосування	Введення і надання юридичної сили стандартам медичної освіти, зокрема освітньо-кваліфікаційним характеристикам, освітньо-професійним програмам, засобам діагностики якості освіти, стандартам кадрового, матеріально-технічного забезпечення діяльності медичних закладів освіти
соціальна	Забезпечення певного рівня якості медичної освіти населення, забезпечення підготовки суспільно потрібних фахівців
комунікативна	Встановлення зв'язків між академічною громадою в медичній освіті, професійними колами лікарів (фармацевтів, молодшого медичного персоналу), Міністерством охорони здоров'я, Національною академією медичних наук і вироблення певного ступеня єдності в розумінні змісту, форм, матеріально-технічної бази медичної освіти з урахуванням пріоритетів державної політики в сфері охорони здоров'я, досягнень вітчизняної та світової медичної науки та техніки
упорядкування	Встановлення єдності в питаннях: ступеневості медичної освіти; переліку кваліфікацій, змісту навчальних програм, розробки національних підручників, нормування кадрового та матеріального забезпечення, резидентури та ін.
ресурсозбереження	Концентрація ресурсів на виданні національних підручників, введення єдиних нормативів лабораторно-технічного кадрового забезпечення, створення передумов для студентської та викладацької академічної мобільності тощо.

Оскільки стандарти вищої освіти є складовою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, в першому випадку як вищезазначений інструментарій може розглядатися система управління якістю вищої медичної освіти. Відповідно під державним управлінням галузевою стандартизацією вищої медичної освіти автор пропонує розуміти ефективну діяльність держави з контролю за реалізацією єдиної державної політики у сфері вищої медичної освіти, спрямовану на розробку нормативно-правової бази функціонування системи галузевих стандартів та управління якістю вищої медичної освіти, прогнозування і планування їх розвитку з метою забезпечення якості підготовки фахівців охорони здоров'я і задоволення потреб громадян України у якісній медичній допомозі [4].

В аспекті розвитку кола суб'єктів стандартизації Білинська М. вказує що суб'єкт-об'єктні зв'язки із двосторонніх (держава як суб'єкт управління та сфера вищої медичної освіти як об'єкт) мають перетворитися на багатосторонні, а саме, держава делегуватиме частину своїх повноважень децентралізованим органам управління сферою, громадським організаціям, що забезпечить дотримання принципу колегіальності, демократичності в державному управлінні та сприятиме оптимізації управління, тобто зниженню впливу суб'єкта управління на об'єкт та розвитку процесів саморегулювання у сфері вищої медичної освіти.

До того ж, автором наголошується пріоритет інтеграції управлінських заходів з проблем галузевої стандартизації вищої медичної освіти, яка, в свою чергу, розглядається як організаційний та мотиваційний механізми державного управління. Формами реалізації такої інтеграції виступають координаційні ради, проекти, робочі групи, програми національного рівня, управління якими забезпечується надгалузевими структурами і загальнодержавною політикою стосовно охорони здоров'я й вищої освіти [7].

Таким чином, до складу суб'єктів процесу стандартизації медичної освіти доцільно віднести наступних (табл. 2).

Таблиця 2

Основні суб'єкти процесу стандартизації медичної освіти в Україні

Функція в процесі стандартизації	Суб'єкти
Розробка стандартів	Робочі групи Міністерства охорони здоров'я і Міністерства освіти і науки України, заклади медичної освіти України, лабораторії додипломної, післядипломної медичної освіти, фармацевтичної та стоматологічної освіти, професійні асоціації, міжнародні організації
Обговорення стандартів	Науково-методична комісія з медицини, професійні асоціації, міжнародні організації
Розгляд і внесення стандарту	Робочі групи Міністерства охорони здоров'я і Міністерства освіти і науки України
Затвердження стандарту	Міністерство освіти і науки України
Контроль виконання стандарту в ході процедури ліцензування і акредитації	Міністерство освіти і науки України
Контроль виконання стандарту в частині підтвердження якості	Центр тестування при Міністерстві охорони здоров'я України

Як можна побачити з таблиці 2, до числа суб'єктів стандартизації і сертифікації відповідності належать чимало установ, організацій, крім того, стандарти вищої освіти затверджуються Міністерством освіти і науки, а не охорони здоров'я, що значно ускладнює процедуру стандартизації, створює передумови до подвійного керівництва державними стандартами в сфері медичної освіти.

Об'єктами стандартизації вищої освіти традиційно є: освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ), освітньо-професійна програма підготовки (ОПП) та засоби діагностики якості знань (ЗД). Наказами Міністерства освіти і науки України були затверджені ОПП та ОКХ для освітньо-професійного рівня «спеціаліст» за спеціальностями напряму підготовки «Медицина» та «Фармація» (2003, 2004), «бакалавр» та «молодший спеціаліст» за напрямом «Сестринська справа» (2003, 2011), «Фармація» (2012) Разом з тим, відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Положення про особливості ступеневої освіти медичного спрямування» в якості ступенів медичної освіти затверджено наступне: молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, післядипломна освіта [8].

Сьогодні підготовка магістрів з медицини здійснюється на основі ОПП «спеціаліст» паралельно проходженню інтернатури (зі скороченням її заочної частини, тобто роботи в практичній медицині), і в реальності передбачає спеціалізовану підготовку за переліком спеціальностей інтернатури. Таким чином, жодних освітніх стандартів підготовки магістрів медицини з уніфікованими вимогами до їх знань та кваліфікацій не існує (та ж сама ситуація із напрямом «Фармація»).

Нормативно-правовою базою закріплено, що освітньо-професійні програми післядипломної освіти (підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів, стажування, спеціалізація, клінічна ординатура) на базі освітньо-професійних програм підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра розробляються Центральним методичним кабінетом (центром) з вищої медичної освіти МОЗ України із залученням відомчих наукових лабораторій з підготовки медичних та фармацевтичних кадрів, кваліфікованих спеціалістів опорних кафедр вищих медичних (фармаце-

вичних) закладів освіти та провідних фахівців охорони здоров'я та фармації [8]. І якщо певний стандарт підготовки клінічних ординаторів, зокрема, типовий план, в Україні існує [9], то програма спеціалізації інтернів практично визначається лише вищими медичними закладами, і наявними тестами ліцензійного іспиту «КРОК-3», оскільки іншого в профільному документів не визначено [10].

Питання про засоби діагностики якості вищої медичної освіти також залишається відкритим. Для контролю якості теоретичної та практичної додипломної підготовки і якості освіти при отриманні спеціалізації (проходження інтернатури) реалізовано систему ліцензійних іспитів КРОК-1, 2, 3 відповідно, яка існує паралельно з системою поточного академічного контролю (іспити і заліки) і державної атестації (державні екзамени), які регламентовані частково і більшою мірою, припускають значні відмінності у різних медичних навчальних закладах. Затверджених стандартів засобів діагностики якості вищої медичної освіти не існує, причому мова йде навіть не про післядипломну освіту, для якої і до сьогодні не розроблені ОПП та ОКХ.

Окремих питанням стандартизації медичної освіти виступає стандартизація клінічної підготовки і матеріально-технічного забезпечення (лабораторне обладнання, моделі, фантоми та ін.). Пласт цих питань, зокрема, розробка стандартів технічного забезпечення практичних занять, доступу студентів до біологічних матеріалів, реальних пацієнтів в Україні залишаються неврегульованими. З огляду на це виникає парадокс, коли введення в дію освітніх стандартів створить значні проблеми по їх досягненню через непорядкованість відносин між вищими медичними закладами освіти і клінічними базами, особливо з точки зору доступу до найновітнішого обладнання, недостатність матеріального забезпечення лабораторних практикумів і практичних занять з природничо-наукової та практичної підготовки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз показав, що стандартизацію в сфері медичної освіти являє собою діяльність щодо встановлення вимог, норм та правил надання і отримання медичної освіти в частині змісту, процедур, організації, матеріально-технічного та кадрового забезпечення, оцінювання якості та ін. Основними суб'єктами державного управління процесами стандартизації в сфері медичної освіти виступають Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, однак процедури зі створення і впровадження стандартів, контролю їх виконання є достатньо розмитими і приводять до подвійності підпорядкування і управління. З іншого боку, в Україні немає системного уявлення про об'єкти стандартизації медичної освіти, а та частина державних стандартів, яка існує (ОПП, ОКХ для додипломної освіти, ліцензійні іспити КРОК), потребує подальшого розповсюдження на інші ступені освіти (інтернатуру, магістратуру, клінічну ординатуру). Крім того, практично не розроблено є частина стандартів, яка стосується матеріально-технічного забезпечення та практичної підготовки фахівців з охорони здоров'я.

Література:

1. Виханский О. С. Менеджмент: учебное пособие / О. С. Виханский. – М. : ЮНИТИ, 2005. – 459 с.
2. Про затвердження Концепції розвитку медичної освіти в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Академії медичних наук України від 12.09.2008 р. № 522/51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20080912_522_.html.
3. Про стандартизацію : Закон України від 17.05.2001 р. № 2408-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2408-14>.
4. Білинська М.М. Державне управління галузевою стандартизацією в умовах реформування вищої медичної освіти в Україні: Автореф. дис... д. держ. упр.: 25.00.02 «Механізми державного управління» / М. М. Білинська; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2004. – 36 с.

5. Дятлова В. В. Механізми трансформації системи організаційно-технічного регулювання національної економіки : автореф. дис ... д-ра екон. наук: 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / В. В. Дятлова . – Донецьк : ДонДУУ, 2012 . – 36 с.

6. Батченко Л. В. Стандартизация и сертификация во внешнеэкономической деятельности: Уч. пособ. / Л. В. Батченко, В. В. Дятлов, В. В. Дятлова, С. С. Олейникова. – Донецк : ДонГУУ, 2007. – 250 с.

7. Білінська М. М. Державне управління галузевими стандартами в умовах реформування вищої медичної освіти в Україні: Монографія / М. М. Білінська. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 246 с.

8. Про затвердження Положення про особливості ступеневої освіти медичного спрямування : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.02.2000 р. №35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0370-00>.

9. Про затвердження Положення про клінічну ординатуру: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.01.1998 № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0106-98>.

10. Про затвердження Положення про спеціалізацію (інтернатуру) випускників вищих медичних і фармацевтичних закладів освіти III-IV рівня акредитації медичних факультетів університетів : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.09.1996 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0696-96/page2>.